

Деякі аспекти сучасної диригентсько-хорової підготовки вчителів музичного мистецтва

У статті розглядаються деякі питання підготовки студентів мистецьких спеціалізацій на основі особистісно орієнтованих технологій навчання, що є провідним положенням сучасної освіти і викликає необхідність подальшого розвитку таких технологій для підвищення ефективності формування особистісних якостей студентів.

Ключові слова: диригентсько-хорова підготовка, індивідуалізація процесу навчання, творчий розвиток особистості, особистісно орієнтовані технології навчання.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті (2002 р.) передбачає створення умов для формування та розвитку у дітей і молодого покоління творчих здібностей, створення умов для творчого самовизначення і самореалізації. У контексті цих завдань зростають вимоги до професійної підготовки вчителів, зокрема формування їхньої творчої уяви, що забезпечує нестандартне вирішення проблем у практичній діяльності. Соціальне замовлення суспільства на виховання вчителя-творця, новатора, дослідника, який може виразити себе у творчій педагогічній діяльності, посилює значення творчої уяви як одного з компонентів педагогічної майстерності майбутніх учителів. В умовах демократичних перетворень усіх сторін суспільного життя проблема розвитку особистості майбутнього вчителя музики стає дедалі актуальнішою і вирішення її багато в чому залежить від активізації навчального процесу в оновленій освіті. Серед різноманітних засобів формування особистості важливе місце належить творам мистецтва, зокрема музиці. Її різнобічний вплив на виховання молоді набуває все більш широкого визнання в теорії та практиці педагогіки, адже музика узагальнює багатовіковий людський досвід духовно-емоційного відношення до світу і відкриває неосяжний діапазон пізнання життя, що містить цілу низку понять, ідей, думок, переживань, емоцій, почуттів.

Це дозволяє впливати водночас на інтелектуальний і емоційний розвиток особистості, формувати її ціннісне ставлення до життєвих і художніх явищ. У системі підготовки майбутніх учителів музики особливе місце займає виховання музичних смаків у процесі вокально-хорової роботи. Саме тоді активно формуються музично-естетичні ідеали, розвиваються здібності оцінювати та аналізувати музичні твори. Одним із ефективних шляхів практичної реалізації цієї проблеми, на нашу думку, є застосування особистісно орієнтованих технологій навчання в процесі диригентсько-хорової підготовки майбутніх вчителів музики.

Аналіз досліджень і публікацій... Вагомий внесок у розв'язання проблеми професійної підготовки майбутнього вчителя-музиканта зробили такі вчені, як Л.Арчажнікова, Л.Коваль, Г.Падалка, О.Ростовський, О.Рудницька, О.Щолокова, О.Апраксина, А.Болгарський, С.Горбенко, І.Назаренко, Л.Хлебнікова. Науковці виокремлюють специфічні риси організації навчально-виховного процесу та накреслюють коло першочергових питань, від вирішення яких залежить здатність майбутнього спеціаліста до виконання професійних завдань.

Формулювання цілей статті... Метою цієї статті є розкриття ефективності впливу хорового мистецтва на виховання гармонійної, духовно багаті особистості майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Виклад основного матеріалу... Розглядаючи сучасну диригентсько-хорову педагогіку у її спадкоємних зв'язках із традиціями хорової освіти минулого, ми прагнули не лише достовірно викласти ті чи інші факти, події, тенденції, а й намагалися відтворити творчі постаті визначних діячів української хорової культури, якомога глибше осягнути духовну сутність їх праці. Втілення такої загальної концепції дослідження дозволило зробити висновок щодо розвиненості, багаторівневості та цілісності диригентсько-хорової освіти в Україні. Сучасна вища школа ставить вимоги до кожного предмету щодо формування творчої особистості студентів. Особливе місце відводиться предметам спеціального циклу, зокрема хоровому диригуванню. Успіх діяльності диригента зумовлений не тільки специфічним обдаруванням, спеціальною підготовкою і творчим ентузіазмом, але й всією його попередньою музичною діяльністю, загальною культурою, високим інтелектуальним рівнем, різнобічним обдаруванням, виключно ерудованістю. Характерною особливістю занять диригування зі студентами є те, що викладач не чує реального виконання свого студента, а тільки бачить виконання в диригентському апараті молодого диригента і в результаті такого бачення чує його внутрішнім слухом. Відсутність безпосереднього фізичного

контакту з інструментом становить перед викладачем диригування нову, зовсім відмінну від інших спеціальностей задачу: озброїти студента такою виконавською технікою, яка була б засобом виявлення його творчих намірів, впливу на виконавський колектив, що сприяло б формуванню творчої особистості майбутнього вчителя музики.

Незважаючи на особливості та специфіку вокальної роботи з хором та з хоровими співаками індивідуально, вона можлива перш за все в результаті пильного вивчення та опори на сольну постановку голосу. У зв'язку з цим, хормейстер повинен мати достатню вокальну підготовку й професійно розбиратися в питаннях постановки голосу. З конкретних методичних установок, заснованих на методиці постановки голосу, в першу чергу слід звернути увагу на розвиток в усіх хорових співаків однотипового нижньореберного діафрагмального дихання, вироблення одночасного вдиху всього хору або окремої партії, моменту затримки дихання [1, с.120]. Складність диригентської професії обумовлюється поліфункціональністю ролі диригента, який є „мислителем”, що створює інтерпретацію твору, „інженером”, плануючим конкретне звукове відтворення, „диспетчером”, розраховуючи час та якість звучання, „контролером” якісної сторони виконання, „майстром”, який в необхідних випадках виправляє помилки, „актором” та „режисером”, а також і „вихователем” та викладачем. Із специфічних диригентських рис слід виділити в першу чергу сильну волю, високе володіння концентрованою та диференційною увагою, швидкість реакції і комунікативність, здатність розуміти і бути зрозумілим. Але тільки виняткові, обдаровані „диригенти” від народження мають такі якості. Більшості доводиться зустрічатися з перевагою якоїсь однієї із здібностей. Тому завдання навчання і виховання диригента складається з того, щоб привести його природні дані в гармонійну рівновагу, тобто завадити однобічному розвитку особистості.

Грунтовне вивчення всіх музичних та загальноосвітніх предметів доповнить і закріпить знання, одержані у класі диригування, і ставить базу для розвитку загального й музичного світогляду. В класі з фаху педагог має всі можливості для тісного спілкування з кожним студентом, вивчення його характеру, особливостей його обдарування. Тому міра впливу на студента саме тут повинна бути максимальною. Щира зацікавленість їх долею допомагає викладачу знайти необхідний внутрішній контакт, без якого неможливе професійне творче зростання. Атмосфера доброзичливості, взаємодовіри, співробітництва на заняттях з фаху диригування сприяє розвитку творчої особистості студента. Особливо важливо це на першому році навчання диригування, коли в учня складається ставлення до нової спеціальності. Читання нотного тексту, його слуховий аналіз, створення музично-художнього образу, з його різноманітністю ритмічних особливостей, можуть бути доступними учням лише у внутрішній чутності. Чим вище рівень розвитку диригента-початківця, тим багатший його виконавський багаж і витончена художня інтуїція, тим більше можна очікувати і вимагати від нього у відношенні внутрішньої чутності.

Розвитку внутрішнього слуху студента сприяє: прочитання нотного тексту в дуже повільному темпі з ретельним гармонійним аналізом вертикалі, з зупинками на окремих долях такту; уявне програвання після настройки по камертону з одночасним диригуванням та чергування уявного виконання без співу з проспівуванням наміченої партії уголос; виконання хорової партії в чотирьох ручному перекладанні. Задача формування музично-слухових уявлень реалізується в умінні послідовно відтворювати у своїй свідомості всі такти хорового твору зі всіма темповими та динамічними особливостями. Виховання у диригента внутрішнього слуху сприяє й розвитку його музичної пам'яті, яка удосконалюється в процесі уявного становлення музичного образу у свідомості студента при сприйнятті партитури. Тут необхідна високорозвинена творча фантазія, без якої неможливе узагальнення усіх сприйнятих з нотного тексту зорових уявлень в єдиний музично-слуховий образ. Обмежена кількість нотного тексту, прочитаний у найвідповідальніший для розвитку особистості період затримують його професійний ріст. Накопичення досвіду в прочитанні нотного тексту сприяє вмінню свого бачення художнього твору.

Важливим в формуванні творчої особистості майбутнього вчителя-музиканта є розвиток у нього навичок самостійної роботи. Такі психологи, як С.Л.Рубінштейн, П.М.Якобсон, А.В.Петровський поєднують самостійність з вольовими якостями і вбачають її в особистісних проявах. Для цього необхідна сумі засобів-знань, навичок, вмінь, які дають змогу діяти без сторонньої допомоги та прагненні вирішувати виникаючі творчі завдання своїми силами. Можливість діяти самостійно надає студенту радість пошуку, вибору рішень, розвиває навички швидкого адаптування до нових умов. Г.Г.Голик пропонує включити в навчальний процес елементи композиторської творчості: створення учнями своїх особистих музичних прикладів на поетичні тексти, хорових транскрипцій і аранжувань – все це на основі імпровізації. Такий метод виховує вміння створювати самобутню інтерпретацію твору який диригують студенти, розвиває ініціативність і впевненість у своїх силах. У вигляді проблемних завдань можуть бути

сформульовані питання виконавського аналізу хорових партитур (метод, запропонований Л.В.Хивовим), наприклад: „за допомогою яких диригентських прийомів ви будете втілювати свій виконавський задум?”. У цій проблемі цілий комплекс питань, і відповіді на них студент повинен знайти самостійно, але під контролем викладача.

Е.К.Сет пропонує проводити індивідуальні заняття з диригування методом „відбіленого тексту партитури”: дати учню невелику незнайому чотирьохголосну партитуру хору а cappella (наприклад, „Летний вечер” Ф.Шуберта), заздалегідь переписану викладачем. В цьому запису не повинно вказувати автора, назва твору, не написано літературний текст, не проставлено нюанси, не вказано темп. Студент повинен визначити автора твору та його назву, вказати фразування, характер звуку і стиль, темп і тональність, розставити нюанси, дихання, продумати голосоведіння та форму музики по можливості створити текст. Практика показала, що студенти справляються з такими завданнями. Вони виконують їх з великим інтересом, завжди точно вказують характер, настрій твору, правильно визначають, український чи зарубіжний композитор написав цей твір. Такий метод сприяє розвитку навичок слухового спостереження активізує музичне мислення, привчає до самостійної пізнавальної діяльності. Самостійність розвиває у студентів вміння в подальшому ініціативно і творчо вирішувати поставлені перед ними завдання. Студент, прослуховуючи фортепіанне виконання, повинен уявити хорове звучання. Для цієї мети використовують диригування творів, які вже звучали в хоровому класі, прослуховування хорових творів в запису, вживання виразів, які викликають просторові асоціації („випуклість”, „рельєфність” голосів).

Формування творчої особистості в процесі підготовки майбутнього вчителя музики потребує участі окремих психологічних процесів, сприйняття, уваги та ін. Підготовка психологічної сфери діяльності на думку Т.А.Естріної, дуже важлива, вона є необхідною умовою будь-якої діяльності. Психологічна підготовка передбачає розвиток: уваги, зосередження, процесів сприйняття, спостереження, пам'яті та уявлення, здатності керувати своїми емоціями, вольових якостей: цілеспрямованості, наполегливості, рішучості, витримки, самовладання та ін. Виховання освіченої, творчої особистості – одне з пріоритетних завдань реформування освіти в нашій країні.

Сучасна школа повинна готувати активних людей, здатних розв'язувати життєві проблеми, діяти в нестандартних ситуаціях, самостійно мислити і приймати рішення, тобто людей творчих, здібних. Тим більше вчитель повинен володіти цими якостями та вміннями. Диригентська спеціальність – це особливий, специфічний вид музичного виконавства. Тільки яскравий виконавський дар може бути основою для занять диригування. Завдання полягає у формуванні тих якостей і здібностей, завдяки яким диригент може знайти і виконувати технічні або виразні прийоми диригування. Навчання диригуванню повинно бути спрямовано не на заучування рухів, а на розвиток здібностей, які лежать в основі мануальних засобів диригування.

Методика навчання диригуванню спрямована головним чином на те, що прищепити учням навички управління виконанням. Викладання може вестись двома протилежними методами. Перший – це засвоєння учням наочним чином, шляхом наслідування зовнішній формі технічних й виразних прийомів управління виконанням. Другий – коли методика навчання спрямована на розвиток здібностей і якостей необхідних для того, щоб виразні наміри могли впливати на виконавців. Це не означає, що викладач, не показуючи учню прийоми диригентської техніки, чекає, коли той знайде їх самостійно. Викладач спрямовує пошуки учня для досягнення позитивних результатів. Навчання диригента складається з 3-х розділів: заняття в класі, заняття в дома, і робота з хоровим колективом. Під час занять в класі роль хору виконує концертмейстер, а під час домашніх занять – студент диригує уявним хором. Диригенту для його діяльності крім здібностей, загальних для всіх музикантів, необхідно мати спеціальні теоретичні знання і володіти цілим комплексом специфічних диригентських якостей. Серед них слід виділити високорозвинену слухову увагу, „диригентське бачення” музичного твору, розуміння драматургії твору, вольові якості, вміння спілкуватися з колективом. Навчання диригуванню повинно вестись у поєднанні та взаємодії трьох ланок навчального процесу. В заняттях диригента повинні бути передбачені засоби для виховання багатьох здібностей та якостей, необхідних для всіх розділів роботи – засвоєння партитури, розвиток мануальних засобів керування й навичок репетиційної роботи. Відсутність на уроках виконавців не можна розглядати як недолік – це норма для кожного диригента, в таких умовах повинен навчатися молодий диригент.

Виховання і навчання диригентів становить значну складність, зумовлену тим, що серед інших видів музичного виконавства диригентське мистецтво є наймолодшим, хоча має свою багатовікову передісторію. В галузі теорії диригентського мистецтва одним з найменше досліджених і опрацьованих питань є методика викладання. Вибір конкретних методів зумовлений рядом певних факторів. Вирішальну роль тут відіграють досвід вихователя – і педагогічний, і виконавський, особливості його творчих рис, його індивідуальність. Крім того

педагог повинен враховувати рівень професійної підготовки студента, його здібності, його загальний і музичний розвиток, а поряд з ним – ступінь складності твору. Диригенту повинні бути притаманні не тільки висока ідейність, уміння правильно оцінювати явища суспільного життя й мистецтва, – він повинен бути пропагандистом всього передового, високохудожнього у вітчизняній і світовій культурі, інтерпретатором виконуваного твору, розкрити його зміст засобами диригування. В процесі становлення художньої індивідуальності диригента важливу роль відіграє формування його світогляду, постійне зростання й збагачення загальної культури. Особливої уваги в навчальному процесі вимагає ідейно-виховна робота і відповідальними за неї є педагоги з фаху. В класі з фаху педагог має всі можливості для тісного спілкування з кожним учнем, вивчення його характеру, особливостей його обдарування. Педагог – це не тільки висококваліфікований фахівець і ерудований музикант, який допомагає учневі засвоїти весь навчальний процес. Професія диригента дуже складна. Вона вимагає великого розумового і нервового напруження, міцного здоров'я, самовладання, витримки. Реалізація навчального процесу здійснюється через взаємодію викладача-диригента зі студентом. Головним засобом впливу на студентів є комунікативна діяльність, предметом якої є хорова партитура. Тут створюються сприятливі умови для спілкування викладача з учнем.

Перш ніж приступити до диригування музичного твору його необхідно досконало вивчити. Навички роботи над партитурою студент набуває поступово впродовж усього періоду навчання. Вироблення умінь і навичок роботи над партитурою є важливою умовою виховання майбутнього диригента хору.

Самостійна робота студента над партитурою складається з 3-х етапів:

- попереднє ознайомлення з партитурою;
- вивчення партитури;
- планування методів диригування партитури.

Попереднє ознайомлення з партитурою включає:

- ознайомлення з літературним текстом;
- визначення темпу, будови твору, фактуру;
- визначення теми, ідеї твору.

Вокально-педагогічна творчість майбутнього диригента – складний процес системи дій для вирішення різносторонніх завдань. Безперечно, подібні приклади реалізації на практиці головного педагогічного принципу – виховання на національній ідеї, культурі і традиції є повчальними для сучасної школи. Такі методологічні підходи повинні проявлятися в удосконаленні змісту освіти, навчальних планів і програм, у методиках викладання, в усвідомленні професійними педагогами значущості використання української музики з точки зору її професійності, народності, європеїзму. Це має стати необхідною складовою у системі підготовки кадрів.

Висновки... Питання підготовки студентів мистецьких спеціалізацій на основі особистісно орієнтованих технологій навчання є провідним положенням сучасної освіти і викликає необхідність подальшого опрацювання таких технологій, які підвищили б ефективність формування особистісних якостей студентів, тобто тих якостей, що є логічним результатом навчання і в майбутньому стане важливим принципом професійної майстерності сучасного вчителя музичного мистецтва.

Список використаних джерел і літератури:

1. Дмитриев Л. И. Основы вокальной методики / Л. И. Дмитриев. – М. : Музыка, 2007. – 290 с.
2. Питання диригентської майстерності / упор. Канерштейн М. М. – К. : Музична Україна, 1980. – 182 с.
3. Орлов В. Ф. Професійне становлення майбутніх учителів мистецьких дисциплін: теорія і технологія / В. Ф. Орлов. – К. : Наукова думка, 2003. – 263 с.

Анотація

М.В.Ярова

Некоторые аспекты современной дирижерско-хоровой подготовки учителей музыкального искусства

В статье рассматриваются некоторые вопросы подготовки студентов художественных специализаций на основе личностно ориентированных технологий учебы, которые являются ведущим положением современного образования и вызывает необходимость последующего развития таких технологий для повышения эффективности формирования личностных качеств студентов.

Ключевые слова: *дирижерско-хоровая подготовка, индивидуализация процесса учебы, творческое развитие личности, личностно ориентированы технологии учебы.*